

Bara Zsuzsa

Mit olvastak a diákok 1920-ban?

Olvasásfelmérés a VI. kerületi reáliskolában

1920 tavaszán Pintér Jenő¹ fővárosi tankerületi főigazgató utasítására a budapesti középiskolákban felmérés készült *A budapesti középiskolai tanulók irodalmi érdeklődése* címmel.²

A felmérés során arra voltak kíváncsiak, hogy mit olvas a középiskolai ifjúság a tankönyveken, hírlapokon és folyóiratokon kívül. „*Szükséges ezt tudnunk, mert a jó könyvek nemzetépítő munkát végeznek, a mérgező hatású olvasmányok megromtják az ifjúságot. Egy-egy silány író helyrehozhatatlan kárt okozhat olvasói lelkében. Az ifjúságnak kifogástalan könyvekkel való ellátása a legfontosabb feladatok egyike. A nevelés munkájának jórészét a könyvek végzik.*”³ – indokolja a főigazgató. Könyvtártörténeti munkákból is ismeretes⁴, hogy az oktatási kormányzat mindig törekedett meghatározni az iskolai könyvtári állomány összetételének alakulást, gondoljunk csak a NIKIB⁵, az IKIB⁶ életre hívására és működésére, a Szemák-féle és egyéb könyvjegyzékek összeállítására, a különböző „ajánló” listák megjelentetésére az oktatásügy központi folyóiratában, illetve az iskolák igazgatóihoz eljuttatott minisztériumi, főigazgatói utasításokra, melyek bizonyos könyvek megvásárlását preferálták, vagy éppen tiltották a könyvtárak számára. Igen, az iskolai könyvtárak ügye a nevelés részeként mindig is politikai jelentőséggel bírt a mindenkori politikai hatalom számára. Már Mária Terézia hangot adott ennek az 1777. évi *Ratio educationis* kiadásakor: „*Die Schule ist und bleibt ein Politikum.*”⁷

A felmérés alapjául az ifjúsági könyvtárakból kikölcsönzött könyvek szolgáltak, s a könyvtárörök évfolyamonként összesítették a leggyakrabban olvasott műveket olvasottságuk sorrendjében; rangsorolva a szerzőket oly módon, hogy hány tanuló kedvenc írója; az írókat a felsorolt művek száma szerint; valamint, hogy milyen témájú műveket olvasnak a tanulók legszívesebben.

Az adatszolgáltatók között szerepelt a VI. kerületi reáliskola, a későbbi Kemény Zsigmond Gimnázium is, melynek iratanyagában⁸ az igazgatónak a tankerületi főigazgatóhoz írott levele mellékleteként a felmérés anyaga megtalálható. Az iskola ekkor alapításának 29. évében járt, működését a Markó utcai főreál fiókéntézményeként kezdte meg a VI. kerület Lovag utca – egy, két, majd három – lakóházában bérelt lakásokban, s 1898-ban költözött az Alpár Ignác tervei szerint épített Bulyovszky utcai épületbe⁹. Az oktatás színvonalának emelése céljából a szertárak sorában könyvtár – mind ifjúsági, mind tanári – már az iskola létesítésével egy időben létrejött. Az első évben kizárólag adományok által, a továbbiakban a beiratkozás alkalmával fizetett tanulói könyvtári díjak felhasználásával is alakították az állományt. Az összeget takarékpénztárban kellett elhelyezni, szigorú számadással az igazgató csak a könyvtáros tanár ellenjegyzésével fizethetett ki róla számlát, s a tanév végén a tankerülethez benyújtott beszámolójához mellékelnie kellett a kiadások bizonylatát.

Az 1897/1898. évi értesítő sorolja fel első ízben az ifjúsági könyvtár állományát, melyben ABC sorrendben a régi magyar irodalom mellett kortárs szerzők műveit is megtalálhatjuk. A világirodalmi alkotások közül ekkor egyedül a *Nibelung-ének* szerepelt magyar fordításban.

A könyvtár kialakítása elsősorban a tanítás-tanulás tárgyi feltételeinek javítását szolgálta, használatát ugyanakkor nevelési cézzal szabályozták: gyenge előmenetelű tanuló nem kölcsönözhetett ki könyvet.

A későbbiekben a könyvtár állománya gyorsan gyarapodott, az 1898/1899. tanév végén már 2036 db könyvet jegyeztek fel, az 1922/23. tanévben lezajlott tankerületi főigazgatói látogatás alkalmával a következőket rögzítette a jegyzőkönyv: „Ifjúsági könyvtár. Az elmúlt tanév 5952 db számú és 7560 K. értékű könyvállománya a folyó tanévben körülbelül 400 ajándékkönyvvel gyarapodott. A kötelező olvasmányok általában meg vannak a kellő példányszámban, azoknak kivételével, melyek kereskedői úton nem szerezhetők.”¹⁰

Az új, Bulyovszky utcai iskolaépületben a könyvtár mellett ifjúsági olvasószoba is a diákok rendelkezésére állt, ahol a helyben használható köteteket tartották. A kötelező olvasmányokat osztályonként elkülönítve, 20-30 példányban a tantermek könyvszekrényeiben tárolták, s kéthetente osztották ki.

A tanári és az ifjúsági könyvtárnak külön könyvtárosa volt. A VI. kerületi reáliskola ifjúsági könyvtárának őrői:

a könyvtáros neve	tanári szakvizsgái	az általa könyvtárosként betöltött időszak
Raj Ferenc	filozófia, német	1891-1896
Matskássy József	német, francia	1896 -1900
Roboz Ármin	német, francia	1900 -1902
Oberle Károly	mennyiségtan, természettan	1902-1918
Klenka János <i>dr. phil.</i>	magyar, német	1919-1935
Kempelen Attila <i>dr. phil.</i>	természetrájsz, kémia	1936-1938
Ujvári Gyula	magyar, latin	1938-1939
Gelencsér Károly <i>dr. phil.</i>	magyar, német	1940-1944
Körmendy Gyula	magyar, latin	1946-1947
Horányi Károly <i>dr. phil.</i>	magyar, német	1948-1949

Az iskola fennállásának 60 éve alatt¹¹ az ifjúsági könyvtárnak 10 őrje volt, közülük könyvtárosi végzettséggel – a fellelhető források alapján – egyik sem, doktorátussal viszont négyen is rendelkeztek.

Ha tanári szakvizsgájuk jellegét vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy döntő többségében (tízből nyolc esetben) humán szakos tanárok kapták ezt a feladatot. Könyvtárosi szakvizsga letételére egyébként is – az 1940-es évek végéig, az egyetemi könyvtárosképzés megindulásáig – csupán néhány nagy könyvtárban merült fel igény, iskolai könyvtár esetében azonban még nagyon sokáig nem. Jellemző példa, hogy a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete által az 1937-ben és 1937/1938-ban indított tanfolyamot a VKM magánkezdemenyezésnek tekintette, és nem fogadta el állami érvényűnek a bizonyítványát.¹²

A f e l m é r é s

A felmérés során a könyvtáros tanár a nyilvántartás alapján készített összesítést a kikölcsönzött könyvekről.

Az olvasók. A tanulók életkora szerinti vizsgálat

évfolyam	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
kikölcsönzött könyvek száma	444	376	365	186	390	112	138	83
rangsor	1.	3.	4.	5.	2.	7.	6.	8.

Ha önmagukban a kikölcsönzött s a vélhetően el is olvasott könyvek számát vizsgáljuk, a következőképpen alakul a diákok olvasókedve. A tízévesek, vagyis az első középiskolai osztályba járók olvastak a legtöbbet, a felmérés szerint összesen 444 művet. Nem sokkal maradtak le a másodikos tanulók, ők 376 könyvet olvastak. 11 könyvvel kevesebb ez a szám a harmadikosok esetében, 365. Ez a következő évfolyamnál mintegy a felére csökken, majd az ötödikeseknél nagy emelkedést figyelhetünk meg, a negyedikesek által kikölcsönzött 186 mű esetükben 390-re ugrik. Ezután erőteljesen csökkenő tendenciát mutat a diákok olvasókedve, hatodikban 112, hetedikben 138 a kikölcsönzött könyvek száma. Kirívóan kevésnek tűnhet a nyolcadikosok olvasási igénye – a korábbi évfolyamokhoz képest – a jelzett 83 könyvvel.

A statisztika azonban csalóka! Nézzük meg, az egyes évfolyamok létszámához képest hogyan alakul a kölcsönzés!

évfolyam	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
tanulók létszáma	119	126	115	104	67	52	56	36
kikölcsönzött könyvek száma	444	376	365	186	390	112	138	83
egy tanulóra eső kölcsönzés	3,73	2,98	3,17	1,78	5,82	2,15	2,46	2,30
rangsor	2.	4.	3.	8.	1.	6.	5.	7.

Megváltozott a korábbi kép! Ha a tanulók létszámát vetjük össze a kikölcsönzött könyvek számával, plasztikusabb, a valóságot jobban tükröző eredményt kapunk. Természetesen a törtszámok nem azt mutatják, hogy valaki egynél kevesebb könyvet kölcsönzött, nincsen 73 vagy 98 századnyi könyv, ez statisztikai átlag, mely a kölcsönzések arányát reálisabban mutatja az egyes évfolyamok között, mint az előző táblázat. Ebből az összehasonlításból kiderül, hogy nem az elsősök, hanem az ötödikesek olvasták el a legtöbb könyvet, így azok itt a második helyre csúsztak. A legkevesebbet pedig nem a nyolcadikosok – mint fent láttuk –, hanem a negyedik osztályosok olvasták.

A szerzők. A szerzők nemzetisége szerinti bontás. A legolvasottabb szerzők

A kikölcsönzött könyvek szerzői között a következő 49 író szerepel (betűrendes felsorolásban): **Apor Dezső / Arany János / Burnett, Frances Eliza / Cooper, James Fenimore / Crocker, Mary / Defoe, Daniel / Dickens, Charles / Donászy Ferenc / Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics / Dumas, Alexandre / Eötvös József / Flammarion, Camille / Forrai (?) / Forró Pál / France, Anatole / Gaál Mózes / Gárdonyi Géza / Gáspár Ferenc / Goethe, Johann Wolfgang / Hankó Vilmos / Hedin, Sven / Herczeg Ferenc / Hugo, Victor / Jókai Mór / Jósika Miklós / Katona József / Kemény Zsigmond / Kisfaludy Károly / Kellermann, Bernhard / Madách Imre / May, Karl / Mérai-Horváth Károly / Mikszáth Kálmán / Molnár Ferenc / Nansen, Friedtjof / Ohnet, Georges / Petőfi Sándor / Rákosi Viktor / Salgari, Emilio / Shakespeare, William / Sienkiewicz, Henryk / Stanley, Henry Morton / Stevenson, Robert Louis / Tolsztoj, Lev / Tóth Ede / Vámbéry Ármin / Verne, Jules / Vörösmarty Mihály / Zola, Émile.**

Ha a szerzőket nemzetiségük szerinti bontásban vizsgáljuk, az első, ami feltűnik, az, hogy közel azonos a kikölcsönzött művek sorában a hazai és a külföldi szerzők száma: 25 magyar, 24 külföldi.

Összesítve az olvasottsági listát, az első tíz helyen a következő legolvasottabb szerzőket láthatjuk:

	szerzők	hány könyvvel szerepel	kölcsönzők száma	kölcsönzés az összes tanuló (675 fő) százalékában
1.	Jókai Mór	29	590	87,4%
2.	Verne, Jules	21	405	60%
3.	May, Karl	13	288	42,6%
4.	Dumas, Alexandre	5	78	11,5%
5.	Cooper, James Fenimore	5	62	9,2%
6.	Dickens, Charles	4	49	7,3%
7.	Madách Imre	1	48	7,1%
8.	Mikszáth Kálmán	3	41	6,1%
9.	Sienkiewicz, Henryk	1	39	5,8%
10.	Defoe, Daniel	1	32	4,7%
10.	Hankó Vilmos	1	32	4,7%

A reáliskolai tanulók érdeklődésének irányát mutatja, hogy a szépirodalmi művek túlsúlya mellett a 10. helyen egy népszerűsítő-tudományos kötetet találunk, Hankó Vilmos *Universum* című munkáját.

a) Magyar szerzők: 25

szerzők (betűrendben)	hány könyvvel szerepel	kölcsönzők száma	kölcsönzés az összes tanuló (675 fő) százalékában
Apor Dezső	1	6	0,9%
Arany János	1	15	2,2%
Donászy Ferenc	4	28	4,1%
Eötvös József	1	8	1,2%
Forrai (?)	1	8	1,2%
Forró Pál	1	10	1,5%
Gaál Mózes	1	5	0,7%
Gárdonyi Géza	2	13	1,9%
Gáspár Ferenc	1	6	0,9%
Hankó Vilmos	1	32	4,7%
Herczeg Ferenc	2	24	3,6%
Jókai Mór	29	590	87,4%
Jósika Miklós	1	6	0,9%
Katona József	1	5	0,7%
Kemény Zsigmond	1	4	0,6%
Kisfaludy Károly	1	5	0,7%
Madách Imre	1	48	7,1%
Mérai-Horváth Károly	1	8	1,2%

Mikszáth Kálmán	3	41	6,1%
Molnár Ferenc	2	20	3%
Petőfi Sándor	1	8	1,2%
Rákosi Viktor	1	8	1,2%
Tóth Ede	1	5	0,7%
Vámbéry Ármin	1	5	0,7%
Vörösmarty Mihály	1	5	0,7%

A magyar szerzők listáját a már ekkor is klasszikusnak számító Jókai és Madách vezeti. Őket követi a még nem olyan régen (1910-ben) elhunyt Mikszáth Kálmán. A többi, szintén klasszikusnak számító szerző mellett feltűnnek olyanok, akik az adott korban népszerű ifjúsági könyveket írtak, ám könyveiket manapság már nem találjuk meg a könyvesboltok polcain (pl. Apor, Donászy, vagy az ügyvédként is tevékenykedő, a két világháború között nagy népszerűségnek örvendő Forró Pál).

Népszerűsítő tudományos kötettel van jelen Hankó Vilmos (*Universum*), útirajzaival a sokáig hajóorvosként működő Gáspár Ferenc (*A föld körül*) és Vámbéry Ármin (*Küzdelmeim*).

Jókai műveinek népszerűsége

művek	osztályok létszáma							
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
	119 tanuló	126 tanuló	115 tanuló	104 tanuló	67 tanuló	52 tanuló	56 tanuló	36 tanuló
Jókai: <i>Kárpáthy Zoltán</i>	8			13	12	6	5	
Jókai: <i>Az aranyember</i>		8	10	10	15	13	8	
Jókai: <i>Egy magyar nábob</i>			32	11	22	7		
Jókai: <i>Szabadság a hó alatt</i>			39					
Jókai: <i>Köszívű ember fiai</i>			23	8	12	6	4	
Jókai: <i>Fekete gyémántok</i>			20	10	15	9	8	
Jókai: <i>A jövő század regénye</i>			16		10			
Jókai: <i>A magyar nemzet története</i>			16					
Jókai: <i>És mégis mozog a föld</i>			5		12			
Jókai: <i>Párbaj Istennel</i>			5					
Jókai: <i>Szegény gazdagok</i>				8	8			
Jókai: <i>Mire megvénülünk</i>				7	10			
Jókai: <i>Az új földesúr</i>				6	12	5	12	7
Jókai: <i>Egy az isten</i>				5	8			
Jókai: <i>Fráter György</i>					12			
Jókai: <i>A lélekidomár</i>					10			
Jókai: <i>Török világ Magyarországon</i>					10			
Jókai: <i>Nincsen ördög</i>					8			
Jókai: <i>Erdély aranykora</i>					8			
Jókai: <i>Sárga rózsza</i>					8			
Jókai: <i>Régi jó táblabírák</i>					8			
Jókai: <i>Hétköznapiak</i>					5			

Jókai: <i>Három márványfej</i>					5			
Jókai: <i>Szép Mihál</i>					5			
Jókai: <i>Krao</i>					5			
Jókai: <i>Bárdi család</i>					5			
Jókai: <i>Enyém, tiéd, övé</i>					5			
Jókai: <i>Akik kétszer halnak meg</i>					5			
Jókai: <i>Az elátkozott család</i>					5			

összesítés	hány könyvvel szerepel	kölcsönzők száma	ez az összes tanuló százalékában
Jókai Mór	29	590	87,4%

Érdekes megfigyelni, hogy az egyes szerzők hány kötetel szerepelnek a listán és azokat hány tanuló olvasta! Jókai minden megközelítésben magasan vezet: 29 regényét 590 tanuló olvasta, ami azt jelenti, hogy az iskola majd mindegyik diákja (87,4 %), s ő az egyedüli, akinek könyveinél valamennyi évfolyamból találunk kölcsönzőt. Jókait nem csupán sokan olvasták, de a legtöbb művel ő van jelen a könyvtári állományban, valamint a kikölcsönzött könyvek sorában.

Műfaja és elvont filozófiai gondolatai miatt a középiskolások számára „nehéz” olvasmánynak tartott és éppen ezért csak a nyolcadikosok kötelező olvasmánylistáján szereplő Madách *Az ember tragédiája* című művét 48 tanuló (7,1%) kölcsönözte ki az adott időszakban. Ez a szám önmagában nem bírna különösebb jelentőséggel, ám ha az évfolyamok szerinti kölcsönzéseket nézzük, a kép a következő:

Madách: *Az ember tragédiája*

évfolyam	V.	VI.	VII.	VIII.
kölcsönzők száma	8	19	11	10
rangsor	4.	1.	2.	3.

A legtöbben a hatodikosok közül választották (19 kölcsönzés), majd a hetedikesek következnek (119 kölcsönzés), s a nyolcadikosok (10 kölcsönzés) csak ezek után szerepelnek a kölcsönzési listán. Hogy a hatodikosok körében miért volt ilyen népszerű ez a dráma – Talán egy közös színházlátogatás? Egy nagy port felvert színházi bemutató? Egy lelkes tanár népszerűsítő tevékenysége? –, ezt ma már nem tudhatjuk meg.

b) Külföldi szerzők: 24

szerzők (betűrendben)	hány könyvvel szerepel	kölcsönzők száma	Ez az összes tanuló (675 fő) százalékában
Burnett, Frances Eliza	1	20	3%
Cooper, James Fenimore	5	62	9,2%
Crocker, Mary	1	8	1,2%
Defoe, Daniel	1	32	4,7%
Dickens, Charles	4	49	7,3%
Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics	3	20	3%

Dumas, Alexandre	5	78	11,5%
Flammarion, Camille	1	5	0,7%
France, Anatole	1	3	0,4%
Goethe, Johann Wolfgang	1	17	2,5%
Hedin, Sven	2	23	3,4%
Hugo, Victor	1	21	3,1%
Kellermann, Bernhard	1	16	2,4%
May, Karl	13	288	42,6%
Nansen, Friedtjof	1	8	1,2%
Ohnet, Georges	1	8	1,2%
Salgari, Emilio	3	22	3,3%
Shakespeare, William	2	10	1,5%
Sienkiewicz, Henryk	1	39	5,8%
Stanley, Henry Morton	1	6	0,9%
Stevenson, Robert Louis	1	8	1,2%
Tolsztoj, Lev	1	15	2,2%
Verne, Jules	21	405	60%
Zola, Emile	1	9	1,3%

Az ifjúsági kalandregények fölényesen vezetnek! Verne (60%) és Karl May (42,6%), a két klasszikus ifjúsági író, akiknek neve „magyaros” változatban (May Károly és Verne Gyula) olyannyira elterjedt hazánkban, hogy a szakembereken kívül szinte nincs is más, aki az „eredeti” nevükön emlegetné őket. Hozzájuk csatlakozik – bár a kölcsönzést tekintve nagy lemaradással – az indián történeteiről ismert, máig népszerű amerikai J. F. Cooper (9,2%), ill. a *Robinson Crusoe*-val Defoe (4,7%). Az Ázsia-kutató svéd Hedin, az Afrika-kutató Stanley könyveit elsősorban az alsó középiskolások olvasták. A kalandos leírások között megemlíthetjük még Salgari és Stevenson romantikus kalandregényeit.

Ha a műfaj szempontjából vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy a klasszikus romantikus szerzőket (Dickens, Dumas, Victor Hugo) a kor bestseller íróinak sikerkönyvei követik (Burnett; Crocker; Kellermann – 1913-ban megjelent utópisztikus regénye; Ohnet, a 19. sz. végének legolvasottabb francia írója).

Feltűnhet, hogy az 1905-ben Nobel-díjat kapott Sienkiewicz *Quo vadis* című regénye a harmadikos és a negyedikes középiskolásokat érdekelte (33, illetve 6 kölcsönzés) elsősorban.

A kölcsönzött példányok között megtalálhatjuk még a „nagy” klasszikusok közé sorolható Shakespeare, Goethe, Lev Tolsztoj művei mellett Zola *Germinal* című regényét, melyre a hetedikesek voltak kíváncsiak; a kortárs író, Anatole France-t; valamint Dosztojevszkijt, akinek a listán szereplő három művéből kettő – magyar fordítás hiányában – német nyelven szerepel (*Der Jüngling* és *Der Idiot*).

A kötelező olvasmányok és szerepük a kölcsönzési listán

Felmérésünk időpontja előtt nem sokkal egységesítette a budapesti tankerületi főigazgatóság a fővárosi középiskolák számára előírt kötelező olvasmányokat. Ezzel a maga részéről egy jelentős lépést tett az egységes magyar középiskola irányába, letette voksát az 1919 decemberében e témában újonnan fellángolt vitában. Az 1924. évi új középiskolai törvény ugyan nem hozta létre az egységes középiskolát, sőt, a reálgimnázium megteremtésével tovább differenciálta az oktatási rendszert, ám a VKM miniszter a törvény indoklásában kiemelte: a „nemzeti tantárgyaknak (magyar nyelv és irodalom, történelem stb.) azonosnak kell lenniük a különböző típusú középiskolákban, ugyanis ez biztosítja a nemzet felnevelő vezető rétegének lelkében a műveltség egységének szükséges mértékét.”¹³

A budapesti középiskolák kötelező magyar irodalmi olvasmányai 1920-ban¹⁴:

I. osztály	Petőfi: <i>János vitéz</i>
II. osztály	Fazekas: <i>Ludas Matyi</i>
III. osztály	Gvadányi: <i>Egy falusi nótárius</i>
IV. osztály	Arany János: <i>Toldi</i> Arany János: <i>Toldi estéje</i> Gaál József: <i>A peleskei nótárius</i>
V. osztály	Vörösmarty Mihály: <i>A két szomszédvár</i> Jósika Miklós: <i>Abafi</i> Jókai Mór: <i>Az új földesúr</i> Gárdonyi Géza: <i>Egri csillagok</i>
VI. osztály	Zrínyi Miklós: <i>Szigeti veszedelem</i> Csokonai Vitéz Mihály: <i>Dorottya</i> Kisfaludy Károly: <i>Csalódások</i> Kisfaludy Károly: <i>Iréne</i> Herczeg Ferenc: <i>Pogányok</i> Gárdonyi Géza: <i>Isten rabjai</i>
VII. osztály	Gyöngyösi István: <i>Murányi Vénusz</i> Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i> Kármán József: <i>Fanni hagyományai</i> Katona József: <i>Bánk bán</i>
VIII. osztály	Vörösmarty Mihály: <i>Csongor és Tünde</i> Eötvös József: <i>A falu jegyzője</i> Arany János: <i>Buda halála</i> Kemény Zsigmond: <i>Zord idő</i> Madách Imre: <i>Az ember tragédiája</i> Gyulai Pál: <i>Vörösmarty életrajza</i> Mikszáth Kálmán: <i>A fekete város</i> Riedl Frigyes: <i>Arany János</i>

Hogyan alakult ki ez a lista? Pintér Jenő tankerületi főigazgató indoklása szerint: „A régi anyagzsúfolást lényegesen csökkentettük s a szaktudósok számára való szövegeket vagy az ifjúság érdeklődésétől távolabb álló írókat elhagytuk, részint szemelvényekkel és áthidaló kivonatokkal ismertettük a VII. és VIII. osztályos irodalomtörténeti iskolakönyvekben.”¹⁵

Kikerült a „kötelezők” közül a Margit-legenda, Pázmány Péter *Kalauz*, Bessenyei György *Ágis tragédiája* és *A Philosophus*, Dugonics András *Etelka*, Kazinczy Ferenc *Pályám emlékezete*, *Levelek*, Kölcsey *Parainesis*, Vörösmarty *Zalán futása* c. művei.

Ajánlott olvasmány lett Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor, Arany János, Jósika Miklós, Eötvös József, Kemény Zsigmond, Jókai Mór, Vas Gereben, Tóth Ede, Gyulai Pál, Baksay Sándor, Beöthy Zsolt, Tóth Béla, Eötvös Károly, Mikszáth Kálmán, Herczeg Ferenc, Gárdonyi Géza, Rákosi Viktor több műve.

Összehasonlítva a kötelező olvasmányok listáját a VI. kerületi reáliskola ifjúsági könyvtárának adataival, a következőket figyelhetjük meg:

VI. kerületi reáliskola adatai	A budapesti középiskolák kötelező
---------------------------------------	--

(csak szépirodalom)	magyar irodalmi olvasmányai
Arany János: <i>Toldi Miklós</i> <i>Toldi trilógia</i>	Arany János: <i>Toldi</i> <i>Toldi estéje</i>
Donászy Ferenc: <i>Egy magyar diák élete Mátyás korában</i>	nem szerepel
Eötvös József: <i>A falu jegyzője</i>	Eötvös József: <i>A falu jegyzője</i>
Forrai (?!): <i>Egy kocsis fia</i>	nem szerepel
Forró Pál: <i>Egy diákkor története</i>	nem szerepel
Gaál Mózes munkái	Gaál József: <i>A peleskei nótárius</i>
Gárdonyi Géza: <i>Egri csillagok</i> <i>Isten rabjai</i>	Gárdonyi Géza: <i>Egri csillagok</i>
Herczeg Ferenc: <i>Az arany hegedű</i> <i>Pogányok</i>	a szerzőtől más mű
Jókai Mór 29 művel	Jókai Mór: <i>Az új földesúr</i>
Jósika Miklós: <i>Abafi</i>	Jósika Miklós: <i>Abafi</i>
Katona József: <i>Bánk bán</i>	Katona József: <i>Bánk bán</i>
Kemény Zsigmond: <i>Zord idők</i>	Kemény Zsigmond: <i>Zord idők</i>
Kisfaludy Károly: <i>A kérők</i>	a szerzőtől más mű
Madách Imre: <i>Az ember tragédiája</i>	Madách Imre: <i>Az ember tragédiája</i>
Mikszáth Kálmán: <i>Különös házasság</i> <i>Szt. Péter esernyője</i> <i>A két koldusdiák</i>	a szerzőtől más mű
Molnár Ferenc: <i>Pál utcai fiúk</i> <i>Az ördög</i>	nem szerepel
Petőfi Sándor költeményei	Petőfi: <i>János vitéz</i>
Rákosi Viktor: <i>Korhadat fakeresztek</i>	nem szerepel
Tóth Ede: <i>A falu rossza</i>	nem szerepel
Vörösmarty Mihály: <i>A két szomszédvár</i>	Vörösmarty Mihály: <i>A két szomszédvár</i>

A reáliskola tanulóinak kölcsönzései között – mint ahogyan azt előre várhattuk – szerepelnek a kötelező magyar irodalmi olvasmányok kötetei. A tankerületi listán a „kötelezők” között megjelenő, ám reáliskolánkban a kikölcsönzött könyvek között nem szereplő művekkel kapcsolatban nem tudunk magyarázattal szolgálni. Találgatásokkal igen, de ez most nem feladatunk.

A budapesti középiskolák összesített felmérése

A hatalmas anyagból megállapítható – jegyzi meg a tankerületi főigazgatóság beszámolója –, hogy iskoláról iskolára, évfolyamonként szinte statisztikai egyöntetűséggel ismétlődnek ugyanazok az adatok.

Az összesítés két nagy csoportot különít el, mely alapján a tanulókat konzervatív-nacionalista és nyugatos-intellektuel irodalmi érdeklődésűnek nevezi. Milyen szerzőket sorol az egyes csoportokba?

Konzervatív-nacionalista olvasmánytípusba tartoznak a felosztás szerint a következők: Jókai Mór, Gárdonyi Géza, Mikszáth Kálmán, Herczeg Ferenc, Petőfi Sándor, Arany János, Vörösmarty Mihály, Madách Imre, Katona József, Kemény Zsigmond, Eötvös József, Rákosi Viktor és Tormay Cecil.

A külföldiek közül id. Dumas, Dickens, Shakespeare, Sienkiewicz, Victor Hugo, Rostand, Goethe és Schiller. Ez jellemző a felsőbb középiskolások (VI-VIII. oszt.) nagyobb csoportjára. Egy kisebb részük választotta csak az ún. *nyugatos-intellektuel* olvasmányokat, melyek szerzői között találjuk Molnár Ferencet, Kiss Józsefet, Ady Endrét, Móricz Zsigmondot, Szomory Dezsőt és Kaffka Margitot.

Az alsó középiskolások (I-IV. oszt.) választása sokkal egységesebb, itt nem esik szó kategorizálásról. Körükben a legnépszerűbbek Jókai Mór, Gárdonyi Géza, Mikszáth Kálmán, Petőfi Sándor, Arany János, Donászy Ferenc, Rákosi Viktor, Gaál Mózes, Molnár Ferenc, Sebők Zsigmond, Benedek Elek. A lányoknál Tutsek Anna és Blaskó Mária. A külföldi szerzők esetében pedig Verne Gyula, May Károly, Defoe, Cooper, Amicis, Salgari, Andersen, Swift, Burnett, Malot, Daudet, Montgomery, Twain.

A tudományos irodalomból a III–VI. osztályosokat az útleírások és a népszerű földrajzi munkák érdeklik a legjobban; a VI–VIII. osztályosokat a kémiai, fizikai és csillagászati témák. A leíró természetrajzi könyveket a hatodikosok részesítették előnyben. A filozófia, a szociológia és az irodalomtörténet iránti érdeklődés leginkább a VII–VIII. osztályosokra jellemző; a történeti munkákat pedig a II–IV. osztályosok olvasták.

Összességében: a budapesti középiskolások körében a szerzői népszerűségi listát Jókai vezeti, aki után az alsó középiskolásoknál megjelenik Verne Gyula. Felsőbb osztályokban ilyen egyöntetű érdeklődés külföldi szerző esetében nem mutatható ki.

Az olvasásfelmérésben megjelent adatok jellemzőek a korra és a társadalomra: „Korkép és irodalmi helyzetrajz a XX. század első nyegyedéből.”¹⁶

Melléklet: a VI. kerületi reáliskola felméréseinek összesített anyaga

Művek	osztályok							
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
	119 tanuló	126 tanuló	115 tanuló	104 tanuló	67 tanuló	52 tanuló	56 tanuló	36 tanuló
Apor: <i>Híres feltalálók</i>	6							
Arany: <i>Toldi Miklós</i>		10						3

Arany: <i>Toldi trilógia</i>						5		
Burnett: <i>A kis lord</i>	20							
Cooper: <i>Utolsó mohikán</i>	10	8						
Cooper: <i>Útmutató</i>	12							
Cooper: <i>Bőrharisnya</i>	12							
Cooper: <i>Vadfogó</i>	8							
Cooper: <i>Vadölő</i>	12							
Crocker: <i>Az erdő gyermekei</i>					8			
Defoe: <i>Robinson Crusoe</i>	24	8						
<i>Diákhősök 48-ban</i>	8							
Dickens: <i>Copperfield Dávid</i>								3
Dickens: <i>Karácsonyi ének</i>			8					
Dickens: <i>Twist Olivér</i>			18				4	
Dickens: <i>Uránia</i>			16					
Donászy: <i>Egy magyar diák élete Mátyás korában</i>		6						
Donászy: <i>Életünket és vérünket</i>		6						
Donászy: <i>Toldi Miklós története</i>		6						
Donászy: <i>Buda hőse</i>			10					
Dosztojevszkij: <i>Bűn és bűnhődés</i>							11	3
Dosztojevszkij: <i>Der Jüngling</i>								3
Dosztojevszkij: <i>Der Idiot</i>								3
Dumas: <i>A világ ura</i>				7				
Dumas: <i>Három testvér</i>					8			
Dumas: <i>Fekete tulipán</i>					8			
Dumas: <i>A három testőr</i>						5	6	
Dumas: <i>Gróf Monte Christo</i>		6		18	12		8	
Eötvös: <i>A falu jegyzője</i>								8
Flammarion: <i>A világ vége</i>							5	
Forrai: <i>Egy kocsis fia</i>	8							
Forró Pál: <i>Egy diákkor története</i>						5	5	
France, Anatole: <i>A pinquinek szigete</i>								3
Gaál Mózes munkái				5				
Gárdonyi: <i>Egri csillagok</i>					10			
Gárdonyi: <i>Isten rabjai</i>								3
Gáspár: <i>A föld körül</i>		6						
Goethe: <i>Faust</i>						7		10
Hankó: <i>Universum</i>	12		10	10				
Hedin, Sven: <i>Utazásai</i>			8					
Hedin, Sven: <i>Rejtelmes India felé</i>			5	10				
Herczeg: <i>Pogányok</i>					6		4	6
Herczeg Ferenc: <i>Az arany hegedű</i>					8			
Hugo, Victor: <i>Nyomorultak</i>					10		7	4
Jókai: <i>Kárpáthy Zoltán</i>	8			13	12	6	5	
Jókai: <i>Az aranyember</i>		8	10	10	15	13	8	

Jókai: <i>Egy magyar nábob</i>			32	11	22	7		
Jókai: <i>Szabadság a hó alatt</i>			39					
Jókai: <i>Kőszívű ember fiai</i>			23	8	12	6	4	
Jókai: <i>Fekete gyémántok</i>			20	10	15	9	8	
Jókai: <i>A jövő század regénye</i>			16		10			
Jókai: <i>A magyar nemzet története</i>			16					
Jókai: <i>És mégis mozog a föld</i>			5		12			
Jókai: <i>Párbaj Istennel</i>			5					
Jókai: <i>Szegény gazdagok</i>				8	8			
Jókai: <i>Mire megvénülünk</i>				7	10			
Jókai: <i>Az új földesúr</i>				6	12	5	12	7
Jókai: <i>Egy az isten</i>				5	8			
Jókai: <i>Fráter György</i>					12			
Jókai: <i>A lélekidomár</i>					10			
Jókai: <i>Török világ Magyarországon</i>					10			
Jókai: <i>Nincsen ördög</i>					8			
Jókai: <i>Erdély aranykora</i>					8			
Jókai: <i>Sárga rózsza</i>					8			
Jókai: <i>Régi jó táblabírák</i>					8			
Jókai: <i>Hétköznapiok</i>					5			
Jókai: <i>Három márványfej</i>					5			
Jókai: <i>Szép Mihál</i>					5			
Jókai: <i>Krao</i>					5			
Jókai: <i>Bárdi család</i>					5			
Jókai: <i>Enyém, tiéd, övé</i>					5			
Jókai: <i>Akik kétszer halnak meg</i>					5			
Jókai: <i>Az elátkozott család</i>					5			
Jósika: <i>Abafi</i>					6			
Katona: <i>Bánk bán</i>						5		
Kemény: <i>Zord idők</i>								4
Kisfaludy K.: <i>A kérők</i>						5		
Kellermann: <i>Az alagút</i>				5			7	4
Madách: <i>Az ember tragédiája</i>					8	19	11	10
May: <i>Az Ezüst tó kincse</i>		6						
May: <i>A Balkánon</i>		10						
May: <i>Idegen ösvényeken</i>	6	10						
May: <i>Winettu</i>	6	6	5	16	15			
May: <i>Olajkirály</i>	8	8	16					
May: <i>Datolya király</i>	8							
May: <i>Karácsony</i>	8	12		6				
May: <i>A fekete táltos</i>	10	10						
May: <i>A félvér</i>	10	8						
May: <i>Sivatagon keresztül</i>	10	6						
May: <i>Szkipetárok földjén</i>	10							
May: <i>Rabszolga karaván</i>	10				10			

May: <i>Az inkák öröksége</i>	30	12	16					
Mérai-Horváth K.: <i>Új világ felé</i>					8			
Mikszáth: <i>Különös házasság</i>							4	
Mikszáth: <i>Szt. Péter esernyője</i>				6	10		5	
Mikszáth: <i>A két koldusdiák</i>		6			10			
Molnár: <i>Pál utcai fiúk</i>	8	8						
Molnár: <i>Az ördög</i>							4	
Nansen: <i>Északi sark</i>			8					
Ohnet: <i>A vasgyáros</i>					8			
Petőfi költeményei	8							
Rákosi: <i>Korhadat fakeresztek</i>	8							
Salgari: <i>Az aranymezők királynéja</i>	6							
Salgari: <i>Cserna grófja</i>	6							
Salgari: <i>Alaskai aranyásók</i>	8							
Shakespeare: <i>A velencei kalmár</i>						5		
Shakespeare: <i>Hamlet</i>								5
Sienkiewicz: <i>Quo vadis</i>			33	6				
Stanley: <i>Utazásai</i>		6						
Stevenson: <i>Kincses sziget</i>	8							
Tolsztoj: <i>Háború és béke</i>							11	4
Tóth E.: <i>A falu rossza</i>						5		
Vámbéry: <i>Küzdélmeim</i>					5			
Verne: <i>Öt hét léghajón</i>		6						
Verne: <i>Strogoff Mihály</i>		6						
Verne: <i>Várkastély a Kárpátokban</i>		6						
Verne: <i>A két Kipp testvér</i>		6						
Verne: <i>Hódító Robur</i>		6	16					
Verne: <i>Észak a dél ellen</i>		8	10					
Verne: <i>Utazás a föld körül</i>		8						
Verne: <i>Utazás a föld középpontja felé</i>		10						
Verne: <i>Dél csillaga</i>		12						
Verne: <i>A névtelen család</i>	6							
Verne: <i>Hatteras kapitány</i>	6	10						
Verne: <i>Világfelfordulás</i>	6							
Verne: <i>Két évi vakáció</i>		26	10	7				
Verne: <i>Senki fia</i>		18						
Verne: <i>Jégszfinksz</i>	8							
Verne: <i>Utazás a holdba</i>	10	6	10					
Verne: <i>A rejtelmes sziget</i>	18							
Verne: <i>15 éves kapitány</i>	14	10						
Verne: <i>Sándor Mátyás</i>	14	20		7				
Verne: <i>Grant kapitány gyermekei</i>	22	36		5				
Verne: <i>Utazás a tenger alatt</i>	32	10						
Vörösmarty: <i>A két szomszédvár</i>						5		
Zola: <i>Germinal</i>							9	

Jegyzetek:

- 1 Középiskolai tanár, bölcsészdoktor, irodalomtörténész, 1919. augusztus 29-től az újjászervezett budapesti tankerületi főigazgatóság főigazgatója; 1910 és 1918 között a VI. kerületi reáliskola (későbbi nevén: Kemény Zsigmond Gimnázium) tanára.
- 2 A felmérés összesítését lásd. Pintér Jenő szerk. Függelék. In: A budapesti tankerület 3. számú Értesítője 1921-1922. Bp., 1922. 85-88.p.
- 3 Uo. 86.p.
- 4 A teljesség igénye nélkül néhány összefoglaló munka: Csulák Mihály: Az iskolai könyvtárak irányítása a népoktatási törvény megalkotásától a felszabadulásig 1-2 = Könyvtáros, 1981. 8-9.; Tóth Gyula: A hazai iskolai könyvtárügy problémátörténete. In: Dán Krisztina–Tóth Gyula: Könyvtár az iskolában. Hazai és nemzetközi áttekintése. Budapest, Fővárosi Pedagógiai Intézet, 1995.)
- 5 NIKIB: Népiskolai Ifjúsági Könyvtárakat Intéző Bizottság 1902-1918 a VKM 1158/902. elsz. sz. rendelete és szabályzata, mely kimondta a Népiskolai Ifjúsági Könyvtárakat Intéző Bizottság (NIKIB) megalakítását. A Bizottság feladata az ifjúsági irodalom figyelemmel kísérése, ellenőrzése és irányítása volt.
- 6 IKIB: Ifjúsági Könyvtárakat Intéző Bizottság 1918 és 1920 VKM az 1918.évi 70.596 sz. rendeletével új szervezet – az Ifjúsági Könyvtárakat Intéző Bizottságot – bízott meg a feladat további végzésével.
- 7 Idézi Kelemen Elemér: Az 1777. évi Ratio Educationis jelentősége a magyarországi oktatás történetében. In: Könyv és Nevelés. 2003. 1. 79.p.
- 8 Budapesti VI. kerületi Magyar Királyi Állami Kemény Zsigmond Gimnázium iratai. Budapest Főváros Levéltára (továbbiakban: BFL) VIII. 41. a4.
- 9 A Bulyovszky utca jelenleg Rippl-Rónai nevét viseli, az épületben a Kvassay Jenő Műszaki Szakközépiskola található.
- 10 Jegyzőkönyv a bp-i VI. ker. áll. Kemény Zsigmond főreáliskola tanári testületének 1923. február 9-én megtartott azon értekezletéről, melyen dr. Pintér Jenő, a tankerület királyi főigazgatója beszámol a fenti intézetben 1922. évi jún. 7., 8. és dec. 1-én, 1923. febr. 5., 6. és 9-én megtartott látogatásának tapasztalatairól. BFL, VIII. 41. a4.
- 11 Az 1891-ben létrehozott iskolát hivatalosan 1951-ben szüntették meg.
- 12 Torzsai Tamás: A könyvtártudomány legkiemelkedőbb képviselői. A könyvtárosképzés. A könyvtárügyi szakirodalom. In: Magyarország a XX. században. V. kötet. Babits Kiadó, Szekszárd, 2000. 444-445.p.
- 13 Az 1924. XI. tc. indoklása. In: Magyar Törvénytar, Budapest, 1925. 153. p.
- 14 Pintér i.m. 85.p.
- 15 Pintér i.m. 85.p.
- 16 Pintér i.m. 86.p.